

KAI KURIE SUBSIDIARUMO IR TEISINIO PERSONALIZMO SANTYKIO ASPEKTAI (1)

Virginija Kondratienė

Kazimiero Simonavičiaus universiteto
Teisės fakulteto Teisės katedra
Basanavičiaus g. 29A, LT-03202 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 213 5172
Elektroninis paštas Virginija.atp@gmail.com

Alfonzas Vaišvila

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Teisės filosofijos ir istorijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4697
Elektroninis paštas alfonzas@mruni.lt
Pateikta 2014 m. sausio 15 d., parengta spausdinti 2014 m. kovo 13 d.

doi:10.13165/JUR-14-21-1-03

Įvadas

Subsidiarumas – kompleksinė sąvoka, kuri iš pradžių formavosi kaip humanistinė asmens vertybinį pirmumą valstybės atžvilgiu teigianti idėja¹, vėliau išplėtotą į

1 Europos ateities konvento dokumentuose nurodoma, kad „iš esmės subsidiarumo principas yra filosofinis principas, paimtas iš Bažnyčios socialinės doktrinos ir 1949 m. pritaikytas vokiečių federalizmui, o 1992 m. – ir Bendrijos teisei. Pagal šį principą tai, ką gali tinkamai padaryti mažesnis darinys, nesiima daryti didesnis, nebent šis padarytų geriau. Tai kartu ir metodas,

asmens, visuomenės ir valstybės interesų derinimo teisinę kategoriją, galiausiai tapo pagrindiniu Europos Sąjungos teisės principu, kuriuo remiantis siekiama derinti skirtingų socialinių grupių, tautų, valstybių interesus ir pažiūras, užtikrinti europiniu, nacionaliniu, regioniniu ir vietos (bendruomenės) lygmeniu veikiančių institucijų bendradarbiavimą, priartinti sprendimų priėmimą prie įvairaus Europos Sąjungos piliečių interesų įgyvendinimo lygmens, taip pat plėtoti socialinės teisinės valstybės koncepciją, ugdyti socialiai atsakingą, tinkančią gyventi laisvoje visuomenėje asmenybę.

Plati subsidiarumo sąvokos kaip metodologinio principo praktinio pritaikymo sritis aktualizuoja jos tolesnio konkretinimo, plėtojimo ir kartu jos apibrėžtumo, istorinio susiformavimo raidos tyrimus. Mokslinis įdirbis tiriant subsidiarumo sampratos filosofinius, politologinius, socialinius aspektus atsiskleidžia įvairiuose užsienio autorių (pvz., E. Karakulian, S. G. Kirdina, G. Kostiuk ir kt.) darbuose. Subsidiarumo principas kaip šiuolaikinė teisinė kategorija išsamiai nagrinėtas Virginijos Kondratienės disertacijoje „Subsidiarumo principas ir jo taikymas valstybės valdymui ir vietos savivaldai“, joje pateikiant ir subsidiarumo principo pagrindimą filosofijos istorijoje, socialinės krikščionybės doktrinoje, tačiau daugiausia dėmesio disertacijoje skirta subsidiarumo principui kaip vienam pagrindinių šiuolaikinės jurisprudencijos, žmogaus teisių saugos, valstybės valdymo ir savivaldos socialinio veiksmingumo metodų. Vis dėlto subsidiarumo sampratos kaip metodologinio principo praktinio pritaikymo pagrindimas teisės mokslo doktrinoje nėra pakankamas. Iš subsidiarumo idėjos – derinti įvairių socialinių grupių interesus – kyla poreikis kurti teisės aktus, kuriuose formuluojamos teisės normos realizuotų leidimų ir paliepiamų, teisių ir pareigų pusiausvyros reikalavimą ir tuo garantuotų vienodą apsaugą skirtingus interesus turintiems asmenims, kai jie dalyvauja teisiniuose santykiuose. Tai reiškia, kad praktinis subsidiarumo principo įgyvendinimas reikalauja ir atitinkamos teisės sampratos, kuri straipsnyje plėtojama kaip „teisinis personalizmas“, pabrėžiant subsidiarumo ir teisinio personalizmo santykio aspektus. Ši subsidiarumo metodologinė galia siejama su jam būdinga sistemos prigimtimi. Šiam subsidiarumo tapatumui, jo susiformavimo raidai atskleisti ir skiriamas šis straipsnis. Tai aktualizuoja pasirinktą tyrimą, suteikia straipsniui mokslinį naujumą. Neatsitiktinai straipsniu siekiama atskleisti, kaip prie šiuolaikinės jo sampratos buvo judama nuo filosofinės, politinės iki teisinės subsidiarumo interpretacijos ir kaip kiekvienu istoriniu laikotarpiu buvo suvokiamos jo galimybės padėti visuomenei sprendžiant ano meto socialinių santykių humanizavimo, bendrosios gerovės ir socialinio stabilumo palaikymo problemas. Šio tikslo siekta taikant istorinį, holistinį ir dialektinį metodus, leidusius ne tik pasiekti subsidiarumo sąvokos istorinį loginį judėjimą, jos metodologines galimybes, bet ir jų santykinumą, atvirumą.

padedantis nustatyti, kada Sąjunga gali veikti jos išimtinai kompetencijai nepriklausančiose srityse“. *Europos ateities konvento dokumentai*. Sąsiuvinis Nr. 2. Vilnius, 2003, p. 3.

1. Subsidiarumo termino etimologija

Pradinė nominalinė „subsidiarumo“ reikšmė kilusi iš lot. *subsidium* (*subsidi-ja*) – pagalba, palaikymas, pašalpa, dotacija, teikimas ekonominės pagalbos, paramos privačiam sektoriui, gamintojams arba kurios nors prekės vartotojams². Vėliau subsidiarumo idėja reiškė centrinės institucijos pagalbinę funkciją atlikti tik tas užduotis, kurios negali būti atliekamos veiksmingiau, geriau, nedelsiant arba vietos lygmeniu³. Europos Sąjungos terminų žodyne „Eurovoc“⁴ šis terminas teikiamas subsidijos (paramos) reikšme.

Subsidija – parama tiems, kurie patys nepajėgia sau padėti. Subsidiija kaip vienas pagrindinių subsidiarumo idėjinės struktūros elementų reiškia ją teikiančio asmens (viešosios ar privatinės teisės subjekto) neatlygintą tiesioginę ar netiesioginę paramą kitam asmeniui (juridiniam ar fiziniam) jo tikslams siekti ar gyvybiniam poreikiams tenkinti. Valstybė teikia neatlygintinas subsidijas iš nacionalinio (valstybės ar savivaldybių) biudžeto, kitų specialiųjų fondų, negaudama grįžtamosios ekvivalentinės naudos, nes šia parama siekiama padėti subjektams atsakingai tvarkyti piliečių jai patikėtus viešuosius reikalus (pvz., privatiems bankams) arba padėti tiems, kurie nepajėgia savarankiškai pasirūpinti savimi. Būtent šios valstybinės politikos nuostatos – palaikyti, padėti, paremti išreiškia subsidiarumo socialinę paskirtį, kreipia valstybės raidą socialinės teisinės valstybės link.

2. Subsidiarumas – kaip valstybės teisė administraciniu būdu įsikišti į nepajėgiančio susidoroti su paskirta užduotimi subjekto veiklą

Senovės Romoje subsidiarumo terminu buvo įvardijami pagalbiniai kariniai daliniai (rezervinė kariuomenė), skirti teikti pagalbą pagrindiniams kariuomenės daliniams tik tuo atveju, jei šie nepajėgdavo susidoroti su jiems skirta užduotimi. Ši pagalba teikta tik kraštutiniais atvejais ir niekuomet nelaikyta pagrindine karine jėga arba pirmojo lygmens apsauga puolimo atveju⁵.

Antroji šio termino reikšmė kildintina iš tos pačios šaknies *subsidium*, reiškiančios pagalbą arba palaikymą, ir taikoma tokiam teisinio reguliavimo mechanizmui

2 *Tarptautinių žodžių žodynas*. Sudarytoja Vaitkevičiūtė, V. Vilnius: Žodynas, 2004, p. 1007.

3 Simpson, J.; Weiner, E. *The Oxford English Dictionary* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-12]. <http://english.oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0825280#m_en_gb0825280>.

4 *Europos žodynas (tezasauras)* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-05-03]. <[www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r...p_k... ->](http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r...p_k...)

5 Gomcjan, S. V. Dinamika razvitija principa subsidiarnosti v Evropejskom sojuze [Dynamics of Development of Subsidiarity Principle in the European Union]. *Vestnik mezhdunarodnykh organizacij*. 2007, 6 (14).

apibūdinti, kai valdymo sistemoje veikiantys aukštesnio lygmens (kompetencijos) subjektai turi teisę ar pareigą įsikišti į žemesnio lygmens institucijų veiklą, jei šios nepajėgia savarankiškai susitvarkyti su joms pavestomis užduotimis. Manoma, kad iš minėto lotyniškojo termino susiformavo tokios šiuolaikinės subsidiarumo reikšmės, kaip socialinių institutų vykdoma socialinė pagalba arba korporacinė veikla nedidelių socialinių institutų (antrinių įmonių), kuriuos finansiškai globoja jų steigėjai (pagrindinės įmonės)⁶.

Pats subsidiarios pagalbos teikimas individui iš pradžių reiškė, kad kiti visuomenės nariai ar valstybė perima iš asmens tuos darbus (užduotis), kuriuos jis privalėjo atlikti, bet dėl objektyvių priežasčių nepajėgė atlikti. Kitaip sakant, reiškė veikiančių subjektų pasikeitimą tose situacijose, kai paaiškėja, jog pirminis subjektas nepajėgia atlikti tų veiksmų, kurių jis ėmėsi arba kurie jam buvo pavesti. Vėliau subsidiarumas interpretuojamas tik kaip papildomos pagalbos teikimas asmeniui, formuojant ir palaikant jo veiksmų savarankiškumą, t. y. kaip pridėjimas jam trūkstamų intelektualinių, techninių, finansinių galių savarankiškai ir rezultatyviai veikti. Pirmuoju atveju pagalba reiškė asmens, nepajėgiančio rezultatyviai veikti, eliminavimą iš tam tikros veiklos, jo pakeitimą kitu subjektu, o antruoju atveju ji teikiama tik tam, kad asmuo ir toliau išliktų toje veikloje ir išsaugotų arba vėl atgautų gebėjimą joje rezultatyviai veikti.

Prielaidos šioms ekonominėms subsidiarumo reikšmėms atsirasti ėmė formuotis XVIII a., sudarinėjant Indijoje subsidiarius sandorius⁷, savo prasme artimus šiuolaikinei subsidiarios atsakomybės sampratai⁸. Jie reiškė pareigų perkėlimą tretiems asmenims, kai pagrindinis skolininkas nepajėgus įvykdyti prisiimtų įsipareigojimų kreditoriui. Ši subsidiarumo reikšmė šiandien įsitvirtino civilinėje teisėje kaip *subsidiarios atsakomybės* institutas⁹ (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.50, 2.83, 2.98, 2.104, 6.90 ir kt. straipsniai)¹⁰.

6 Individai jungiasi į organizacijas (visuomenines ar valstybines), kadangi „kiekvienas asmuo yra kultūriškai nepakankamas paties pastangomis įgyvendinti visą savo interesų įvairovę“. Vaišvila, A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodas*. Vilnius: Justitia, 2010, p. 230.

7 Verhan, P. H. *Predprinimatel. Ego ehkonomicheskaja funkcija i obshhestvenno-politicheskaja otvetstvennost* [Entrepreneur. Its economic function and social and political responsibility]. Minsk, 1992.

8 Mokslinėje literatūroje nurodoma, kad subsidiarumo ekonominės sampratos atsiradimo prielaidos sietinos su XVIII a. Indijoje taikytais subsidiariais sandoriais, kurių samprata artima šiuolaikiniam jos suvokimui ir yra siejama su subsidiarios atsakomybės atsiradimu bei prievolių perkėlimu trečiajam asmeniui, kai pagrindinis skolininkas nepajėgus įvykdyti prisiimtų įsipareigojimų kreditoriui. *Ibid.*

9 Žr. *Grazhdanskoe pravo* [Civil Law]. Chast' I. Uchebnik. Pod red. Tolstogo, Ju. K.; Sergeeva, A. P. Moskva, 1996, s. 485–486.

10 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

3. Subsidiarumos sąvokos istorinė raida

Savo istorinėmis ištakomis subsidiarumo idėja siekia antikos laikus. Nors senovės Graikijoje ši idėja nebuvo įvardinta subsidiarumo terminu, bet ji figūravo kitais pavadinimais, žyminčiais panašaus turinio idėjas. Ji pirmiausia reiškėsi kaip antikos filosofų grindžiama būtinybė asmenims jungtis į visuomenę, valstybę, o pati valstybė traktuota kaip atsiradusi iš visuomeninės sutarties (chartijos) ir veikianči individualių teisių įgyvendinimo tikslais¹¹. Platono (427–347 m. pr. Kr.) raštuose kai kurios subsidiarumui būdingos idėjos gali būti atpažįstamos iš jo propaguotos idėjos apie vieningą žmonių bendruomenę, valstybę, kurioje kultūriškai patys sau nepakankami individai gali tikėtis didesnio asmeninio saugumo, nei patys pajėgia jį garantuoti. Kartu šis bendruomeniškumas įpareigoja individus riboti savo asmeninius interesus bendriems tikslams siekti, garantuoti valstybės išlikimą, kad galiausiai visa tai tarnautų to paties individo interesų saugai, nes, anot Platono, „pernelyg didelė laisvė (...) paprastai virsta pernelyg didele vergija“¹². Subsidiarumas Platono idealioje valstybėje įsiprasmina kaip interesų vienovė, kai atskirų individų siekiai, pajungiami visuomenės ir valstybės tikslams. Aristoteliui (384–322 pr. Kr.), tęsusiam šias Platono idėjas, taip pat būdinga aiškinti individų telkiamą į valstybinius darinius siekiant padidinti savo interesų apsaugos ir įgyvendinimo galimybes, garantuoti bendrąją gerovę¹³. Pasak Aristotelio, „valstybė jau pasiekusi, jei galima taip pasakyti, visiško pakankamumo sau lygį“¹⁴, o šis „pakankamumas sau ir yra tikslas ir tai, kas geriausia“¹⁵, ką gali gauti iš valstybės kultūriškai nepakankami sau asmenys.

Vėlesniuose antikos šaltiniuose artimas subsidiarumo idėjoms gali būti laikomas pripažinimas asmens materialinių ir dvasinių poreikių autonomiškumo ir su tuo susijusių socialinių institucijų (valstybės ir Bažnyčios) kompetencijų atskyrimas. Šv. Aurelijus Augustinas (354–430 m.) teigė, kad bažnyčios, tenkinančios dvasinius asmens poreikius, valdymas negali būti perduotas valstybei, kaip bažnyčiai negali būti perduotas materialinių asmens poreikių įgyvendinimas. Šių socialinių institucijų atskyrimas ir kartu jų koegzistavimas reikalaujantis riboti valstybės suverenitetą dvasinių žmogaus poreikių atžvilgiu¹⁶. T. Akvinietis (1225–1274 m.) ragino riboti valstybės intervenciją į privatų asmens gyvenimą išskyrus atvejus, kai to reikalauja bendra gerovė¹⁷.

11 Kondratienė, V. *Subsidiarumo principas ir jo taikymas valstybės valdymui ir vietos savivaldai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 35.

12 Platonas. *Valstybė*. Vilnius: Mintis, 1981.

13 Aristotelis. *Politika*. Vilnius: Pradai, 1997.

14 *Ibid.*, p. 10.

15 *Ibid.*

16 Avgustin Blazhenyj. *O grade Bozchiem* [De civitate dei]. Minsk, 2000, s. 1296.

17 Tomas Akvinietis. *Filosofijos traktatų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai, 2009.

Naujaisiais amžiais besiformuojanti subsidiarumo koncepcija buvo papildyta dar viena idėja – federalizmu, kuris buvo suvokiamas kaip visumos (valstybės) ir atskirų jos autonomiškų dalių sąveika ir hierarchinis vieningos valstybės valdymas, taip pat normalizavimas tarpvalstybinių santykių sutartimis (Hugo Grocijus, J. Altuzijus, 1557–1638), o kartu ir valstybinės valdžios decentralizavimo idėjos. Altuzijus ragino išskaidyti valdovo kompetenciją į skirtingo lygmens institucijų-asociacijų kompetencijas, suteikti toms asociacijoms autonominių statusą su santykinai savarankiško tvarkymosi teise. Todėl šiuo laikotarpiu subsidiarumo sąvokos raida jau buvo pasiekianti tokį savo brandos laipsnį, kad ją jau buvo galima traktuoti kaip ištiesią kompleksą metodologinių idėjų socialinei darnai visuomenėje kurti, visuomenės narių autonomiškumui, jų iniciatyvoms valstybėje legalizuoti ir kartu idėjinių raginimų valstybei vykdyti tam tikrą socialinę politiką, asmenų, nepajėgiančių pasirūpinti savimi, atžvilgiu¹⁸, siūlyti integruotos visuomenės, pagrįstos daugiapakopių socialinių struktūrų sąveikavimu, modelį, vėliau tapusį Europos Sąjungos institucijų sistemos kūrimo metodu.

4. Subsidiarumas kaip bandymas grįžti vis didėjančius asmens reikalavimus valstybei

Naujaisiais laikais, toliau plėtojant subsidiarumo koncepciją individualizmo ideologijos pagrindu, individo laisvės apsauga skelbiama pagrindiniu valstybės tikslu. Todėl siekta į subsidiarumo sąvoką įtraukti vis naujas idėjas, kuriomis būtų kuriamas vis efektyviau veikiantis asmens individualumą ir iniciatyvas saugantis teisinis mechanizmas, keliami valstybei vis didesni reikalavimai individo atžvilgiu. Siekta vis labiau pabrėžti asmens teises ir laisves, jo autonomiškumą, iniciatyvų pripažinimą, jų skatinimą, asmens teisę reikalauti iš valstybės vis besiplečiančios ir struktūros požiūriu vis įvairesnės paramos asmeniui jo realioms ar subjektyviai įsikalbėtoms teisėms įgyvendinti, nutylinti individualizmo ir bendruomeniškumo sąveikos būtinybę ir iš jos kylančias asmens pareigas ir atsakomybę savo visuomenei ir valstybei. Visa tai skatino asmens agresyvumą visuomenės atžvilgiu ir silpnino asmens sąmonėje pareigos, asmeninės atsakomybės bendruomenei, valstybei ir sau pačiam suvokimą, pratino asmenį žiūrėti į valstybę tik kaip pareigų individo atžvilgiu vykdytoją.

5. Subsidiarumas katalikų socialinėje doktrinoje: raginimas asmens teisiniame statuse derinti teises su pareigomis

Reikšmingų pokyčių ir didesnio apibrėžtumo į subsidiarumo sampratą įnešė XIX a. pabaigoje ir vėliau plėtota katalikų socialinė doktrina, kuri iš pradžių tebetęsė

18 Kondratienė, V., *supra* note 11, p. 35.

liberalizmo pradėtą požiūrį į asmens ir valstybės santykį per besąlygišką asmens pirmumo pripažinimą, skelbė asmens teisių prigimtiškumą ir tuo siekė pagrįsti valstybės pareigas asmens teisių atžvilgiu. Tačiau šią valstybės paramą asmeniui ragino traktuoti ne kaip priemonę atleisti asmenį nuo pareigos pasirūpinti savimi, o kaip asmens pasirūpinimo savimi, asmens kultūrinio aktyvinimo paskatą ir paramą.

Kūrybiškai plėtodama Tomo Akviniečio, vokiečių jėzuito Heinricho Pescho, popiežiaus Leono XIII enciklikos „*Rerum novarum*“ (1891), krikščioniškojo solidarumo, rinkos ir plano, „vidurio kelio“ idėjas¹⁹, katalikiškoji subsidiarumo doktrina postulavo tris principines asmens apsaugai reikšmingas metodologines nuostatas: 1) žmogaus asmuo yra bet kurios kolektyvinės veiklos tikslas ir joks kolektyvinis vienetas negali paveržti to, ką individas sugeba pats atlikti; 2) iš mažesnių socialinių vienetų negali būti atimtos galimybės ir priemonės realizuoti tai, ką jie patys sugeba atlikti; didesnių organizacinių vienetų veikla turi apsiriboti tomis sritimis, kuriose veikti mažesnės organizacijos neturi nei galios, nei sugebėjimų; 3) aukštesnio lygio socialiniai vienetai, o ypač valstybė, privalo gerbti hierarchinę įvairių socialinių asociacijų tvarką ir *padėti* žemesniems vienetais tiek, kad šie pajęgtų geriau atlikti tai, ką patys sugeba²⁰. Tas pačias idėjas, tik šiek tiek pasikeitusiomis istorijos sąlygomis, skelbė popiežius Pijus XI enciklikoje „Keturiasdešimtieji metai“ („*Quadragesimo Anno*“): „*Tai, ką atskiras žmogus gali daryti savo iniciatyva ir savo noru, to nederėtų perduoti visuomenės kompetencijai, ir lygiai taip pat būtų neteisinga, jeigu didelės aukštesnio lygmens bendrijos imtųsi spręsti tai, ką gali įvykdyti ir atlikti iki galo žymiai žemesnio lygmens bendrijos – tai gali turėti neigiamų pasekmių ir neigiamai veikti visuomenėje nusistovėjusią tvarką. Kiekviena visuomenės veikla iš esmės yra subsidiari: jos paskirtis palaikyti dalį visuomenės kūno, bet jai nederama nei jo sugriauti, nei jį nustelbti.*“²¹

Šioje enciklikoje svarbu buvo tai, kad popiežius Pijus XI jau aiškiai pabrėžė ne tik būtinybę gerbti asmens laisvę, jo autonomiškumą, kultūrinės iniciatyvas, bet kartu pripažino ir šios pagarbos santykinumą (ribas). Todėl ragino kiekvieną asmenį ne tik reikalauti, bet ir mokyti būti moraliai atsakingą ir naudingą sau ir kitiems bendruomenės nariams²². Kitaip sakant, ragino asmenį derinti savo teises su pareigomis,

19 Pesch, H. *Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung* (I-II Bände), 1896-1900; *Lehrbuch der Nationalökonomie (1905-1923)* ir kt. Lietuviškas vertimas „Krikščioniškasis solidarizmas, arba socialinė darbo sistema. Vertė K[auš]elis. Kaunas: 1927.

20 Šiaudvytienė, E. *Europos Sąjungos subsidiarumo principo paradoksai*. (I). Bernardinai.lt [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2009-09-13]. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-01-29-elena-siaudvytiene-europos-sajungos-subsidiarumo-principo-paradoksai-ii/3358#form>>.

21 *Quadragesimo Anno*. Encyclical of Pope Pius XI on reconstruction of the social order, 15 may 1931 [interaktyvus]. Libreria Editrice Vaticana, 2007 [žiūrėta 2009-11-09]. <www.vatican.va/.../hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno_en.html> compendium of the social doctrine of the church>.

22 *Ibid.*

veiksmu pripažinti kitų asmenų ir socialinių darinių interesus, jais riboti savo teises ir laisves ir taip kurti save kaip socializuotą, sugebančią taikiai gyventi laisvoje visuomenėje asmenybę. Tuo siekta nurodyti (nors ir nedrąsiai) asmens laisvės santykinumo pagrindą ir ribas – įveikti liberalizmo propaguotą asmens laisvės absoliutinimą.

Kita vertus, vertinant politines socialines santvarkas, popiežiui Pijui XI užteko išminties individo labai vienodai pasisakyti tiek prieš komunizmą (pareigos absoliutinimą), tiek ir prieš nereguliuojamą liberalųjį kapitalizmą (individo laisvės ir teisės absoliutinimą) ir juos traktuoti kaip dvi vienodai asmenį pavergiančias sistemas, tik skirtingomis priemonėmis: pirmasis – politinėmis, antrasis – ekonominėmis. Popiežius Benediktas XVI šias idėjas toliau plėtojo enciklikoje „Dievas yra meilė“ („*Deus Caritas Est*“)²³.

Būtent tai, kad katalikų socialinė doktrina nuo pat pradžių sąmoningai vengė kraštutinumų, buvo pati stipriausia jos metodologinė dalis, garantavusi tos doktrinos moksliskumą, realistiškumą ir perspektyvumą. Kritikuodama kraštutinumus (liberalizmą ir socializmą-komunizmą), ji parodė gebėjimą konstruktyviai kritikuoti kraštutinumus, kūrybiškai integruotų skirtingų kultūrų ir kraštutinumų pozityvias idėjas, jas panaudoti kuriant realistiškesnę ir praktiškai veiksmingesnę žmogaus teisių apsaugos doktriną, pagrįstą subsidiarumo sąvoka. Praktiniu požiūriu asmens pirmumo, jo autonomiškumo ir iniciatyvų pripažinimas davė pagrindą peržiūrėti hierarchinį valstybės „valdymo iš viršaus“ organizavimo modelį, apsaugoti visuomenę nuo totalinės valstybės grėsmės, nuo ribų nežinančio valstybės kišimosi į privatų asmens gyvenimą, siūlyti civilizuotą (taikų) visuomenėje ir valstybėje kylančių konfliktų valdymo, sprendimo būdą ir kartu išvengti individualizmo ir kolektyvizmo idėjų kraštutinumų²⁴. Todėl ši doktrina šiandien visiškai pagrįstai gali pretenduoti į šiuolaikinės visuomenės demokratinio susitvarkymo modelį ir ideologiją. D. Bosnichas neatsitiktinai rašė, kad subsidiarumas katalikų socialinėje doktrinoje „išplaukia iš organinio individualaus ir kolektyvinio pradų žmonių santykiuose suderinimo <...> jis reiškia auksinį vidurį tarp hierarchijos, kurios reikalauja bet kuri socialinė tvarka, ir privačios iniciatyvos, kuri skatina iniciatyvą „iš apačios“²⁵.

23 *Deuscaritasest. Encyclical of Pope Benedict XVI on christian love*, 25 December, 2005 [interaktyvus]. Libreria Editrice Vaticana, 2005 [žiūrėta 2010-12-01]. <www.vatican.va/.../hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est_en.html>.

24 *Rerum Novarum. Encyclical of Leo XIII on Capital and Labor*, 15 May, 1891 [interaktyvus]. Libreria Editrice Vaticana [žiūrėta 2010-07-07]. <www.vatican.va/.../hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum_en.html>.

25 Bolshakov, S. Princip subsidiarnosti i ego otrazhenie v socialnoj katolicheskoy doktrine: problema politicheskoy rekonstrukcii i modernizacii [The principle of subsidiarity and its reflection in the social Catholic doctrine: problems of political reconstruction and modernisation]. *Vestnik Novgorodskogo universiteta*. 2005, 33:13.

Šios idėjos nuo XIX a. pabaigos buvo plačiai žinomos ir Lietuvoje. Jas propagavo lietuvių katalikiškasis jaunimas (ypač kunigas Simonas Šultė), studijavęs Šveicarijos, Prancūzijos ir Vokietijos universitetuose²⁶.

6. Dvi solidarumo funkcijos subsidarumo koncepcijoje, arba bandymas konkretinti subsidarumą teisiniu personalizmu

Subsidiarumas pagal savo struktūrą, kaip minėta, yra kompleksas įvairių liberalistinių ir demokratinėjų idėjų (asmens pirmumo pripažinimas valstybės ir jos darinių atžvilgiu, asmens prigimtinių teisių pripažinimas, valstybės parama asmens iniciatyvoms įgyvendinti, jo orumui apsaugoti negalios atveju, visuomeninių darinių hierarchijos pasiskirstymas, skirtingų interesų ir pažiūrų derinimas kompromisu, valstybės nesikišimas į asmens autonomiškumo sritį ir kita). Iškilus poreikiui praktiškai naudotis šio plataus spektro idėjomis, susiduriame su klausimu, koku technologiniu procedūrinu procesu turėtų virsti atskiros subsidarumo idėjos, kai iškyla būtinybė šias bendras idėjas konvertuoti į konkrečias žmonių santykių teisinio reguliavimo normas? Tarp tokio konkretinimo reikalaujančių subsidarumo idėjų šiandien labiausiai išskirtinos: teisingumo ir solidarumo idėjos; teisingumo todėl, kad į jį siekiama orientuotis kuriant priešingų interesų, pažiūrų derinimo, mainų santykių, laisvų nuo išnaudojimo, metodikas; solidarumo todėl, kad dėl vykstančios sparčios mokslo ir technologijų pažangos bei kitų priežasčių didėja asmenų, kuriems būtina valstybės socialinė parama, skaičius ir galiausiai – dėl būtinybės šioje paramoje skirti prioritetus, tos paramos tipus diferencijuoti pagal skirtingus jai kylančius poreikius.

Šiam tikslui gali praversti teisinio personalizmo teorija²⁷, kuri siekia atsakyti į klausimą, kokios vidaus struktūros turėtų būti elgesio taisyklė, kurioje būtų „aprašomas“ (norminamas) subsidarumo propaguojamas skirtingų interesų, pažiūrų, įsitikinimų, asmens laisvės ir atsakomybės derinimas, kad tokį derinimą būtų galima pavadinti teisingu? Kada ir kaip žmogaus teisių įgyvendinimo srityje teisingumas reikalauja save papildyti ar užbaigti solidarumu? Kitaip sakant, kur asmens teisių įgyvendinimo srityje baigiasi teisingumo kompetencija ir prasideda solidarumas ir kokios jų tarpusavio sąveikoje slypi galimybės garantuoti žmogaus teises bent minimaliu lygiu?

Derinti skirtingus interesus, pažiūras teisingumo pagrindu – tai suteikti santykio dalyvių elgesiui teisių ir pareigų pusiausvyros pavidalą, kuris reiškia, kad nė vienam iš santykio dalyvių neteikiamas pranašumas, nuosekliai laikomasi subjektyvi lygiateisiškumo ir kad ši pusiausvyra pasiekama abipusėmis santykio dalyvių nuolaidomis blokuojant bandymus įgyvendinti kurio nors asmens teises siaurinant kito asmens

26 Vaišvila, A. S. Šultė ir tolerancijos problema. *Iš tolerancijos istorijos. Straipsnių rinkinys*. Vilnius: Akademija, 1992, p. 142-160.

27 Vaišvila, A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodas*, supra note 6.

teises (subjektinių teisių reliatyvumas). Kadangi mainų santykiuose esminis momentas yra asmens gebėjimas vykdyti iš įstatymo ar sutarties kylančias pareigas savo turimoms subjektinėms teisėms palaikyti arba naujoms susikurti, tai valstybės parama šiuo atveju pirmiausia nukreipiama formuoti ir palaikyti asmens gebėjimą vykdyti jo pasirinktas pareigas, t. y. gaminti paslaugų teikimo artimui vertes ir jų pagrindu dalyvauti mainų santykiuose. Šiuo atveju asmuo gali pretenduoti į tokio masto ir tokios kokybės kitų asmenų jo atžvilgiu vykdomas grįžtamąsias pareigas (paslaugas), kokios kokybės ir kiekio paslaugų yra suteikęs kitam asmeniui pareigų vykdymu. Tai garantas, kad mainų santykiai nevirš išnaudojimo arba pavergimo santykiais. Pareigų vykdymas čia tampa pagrindiniu ir svarbiausiu asmens teisių teisėto ir teisingo įgyvendinimo šaltiniu.

Todėl šioje asmens turimų teismo lygmenų teisių įgyvendinimo (pavertimo subjektinėmis) stadijoje valstybės paramos (solidarumo) tikslas – padėti asmeniui įgyti intelektualinį, kvalifikacinį, techninį ar organizacinį pareigų vykdymo gebėjimą, šiuo gebėjimu kurti mainams reikalingus gėrius ir jais nuolat įrodinėti savo naudingumą kitiems ir sau. Kartu valstybės užduotis apsaugoti šiuo pareigų vykdymu asmens susikuriamą gėrį ir garantuoti, kad asmuo, pareigų vykdymu suteikęs kitiems asmenims reikalingo gėrio, įgytų teisę ir realių galimybių priversti tuos „kitus asmens“ atsilyginti jam grįžtamųjų pareigų vykdymu. Vadinasi, teisingumas šiuo atveju reiškia asmens gebėjimą per pareigų vykdymą dalyvauti mainų santykiuose kaip savo teisių įgyvendinimo santykiuose.

Solidarumas šioje stadijoje dar neturi savarankiškos ir stabilios paskirties, jo misija čia tik laikinai pagelbėti asmeniui (kai jis to pageidauja) įsigyti ar išsaugoti pareigų vykdymo gebėjimą, kad šio gebėjimo pagrindu toliau išliktų mainų santykiuose – pajėgtų savarankiškai pasirūpinti savimi, įgyvendinti savo teises kartu su kitais to santykio dalyviais bendrai kuriamo teisingumo sąlygomis. Todėl solidarumas šiuo atveju tiesiogiai ir pirmiausia yra nukreiptas ne į asmens teises (nors jos ir išlieka strateginiu tikslu), o į asmens siekį įsigyti arba palaikyti savo gebėjimą vykdyti pareigas, dalyvauti verčių kūrimo ir mainų santykiuose ir taip išlikti savarankišku savo teisių įgyvendinimo subjektu.

Antroji solidarumo misija prasideda ten, kur baigiasi asmens gebėjimas vykdyti pareigas, dalyvauti mainų santykiuose teisingumo (teisių ir pareigų pusiausvyros) pagrindu. Pareigų vykdymo gebėjimo praradimas reiškia ribą, nuo kurios mainų santykio dalyvių bendrai kuriamas teisingumas, kaip jų teisių teisėto ir civilizuoto įgyvendinimo pagrindas, išnaudojo savo galimybes ir kad šis asmuo jau nepajėgia veikti teisių ir pareigų pusiausvyros sąlygomis ir kad tolesnis jo teisių įgyvendinimas reikalauja pereiti prie kitokio turinio solidarumo, turinčio kitokios valstybinės ar visuomeninės paramos (socialinės politikos) prasmę. Solidarumas (valstybės parama) dabar tiesiogiai nukreipiamas ne į asmens pareigų vykdymo gebėjimo kūrimą, ne į asmens gebėjimą dalyvauti mainų santykiuose teisingumo pagrindu, o tiesiogiai į patį jo teisių įgyvendinimą, konstatuojant, kad asmuo laikinai arba negrįžtamai prarado

gebėjimą vykdyti pareigas ir todėl jis nustojo buvęs savo teisių įgyvendinimo subjektu ir kad jo pareigų vykdymą ar pagrindinę jų dalį perima valstybė kaip išplėstinio solidarumo subjektas.

Šitaip subsidarumo sąvokoje atsiskleidžia teisingumo ir solidarumo sąveikos mechanizmas asmens teisėms įgyvendinti, susikonkretina valstybės paramos asmeniui prioritetai, atsiskleidžia kriterijai, teikiantys galimybių atskirti šioje paramoje minėtas dvi solidarumo funkcijas: 1) pirmu atveju solidarumas vykdo pagalbinę funkciją: siekia tik paremti asmenį kaip pasirūpinimo savimi subjektą, kaip mainų santykių, vykstančių teisingumo pagrindu, dalyvį ir galiausiai – kaip kultūros pažangos kūrėją. Šiai asmens teisių įgyvendinimo stadijai kaip tik ir skiriamos tokios subsidarumo idėjos, kaip asmens pirmumo valstybės atžvilgiu ir žmogaus teisių prigimtiškumo pripažinimas, nustatymas valstybei pareigos netrukdyti asmeniui daryti tai, ką jis pats pajėgia daryti, ką galima padaryti žemesniu organizuotumo lygmeniu, nedaryti aukštesniu, idėjos apie valstybės funkcijų išskaidymą, priešingų interesų, pažiūrų derinimą ir kitos; 2) antruoju atveju į priekį išeina kitokios, žymiai platesnės kompetencijos solidarumas, kurio paskirtis teikti valstybės paramą (garantuoti bent minimalų pragyvenimą) asmeniui, praradusiam gebėjimą įgyvendinti savo teises mainų santykių, grindžiamų teisių ir pareigų pusiausvyra, pagrindu. Tokiu atveju asmens teisių įgyvendinimo srityje vyksta esminis subjektų pasikeitimas: pagrindiniu ir aktyviuoju asmens teisių įgyvendinimo (bent minimaliu lygiu) subjektu tampa valstybė.

Šitaip per santykį su teisiniu personalizmu atsiranda pagrindas asmens teisių įgyvendinimo atžvilgiu sisteminti pagrindines subsidarumo idėjas, jas labiau sutechninti, sukonkretinti pačią teisingumo ir solidarumo sąveiką, susivokti, kokios vidaus struktūros elgesio taisyklė pajėgi išreikšti priešingų interesų derinimą ir kartu padeda suvokti kai kurių subsidarumo idėjų, ypač solidarumo antrosios funkcijos galimybių, kaip priklausomų nuo valstybės ekonominių galių, reliatyvumą, nestabilumą. O tai reiškia, kad solidarumas, paliktas vienas šalia mainų teisingumo, iš principo pajėgus tik tam tikram laikui kompensuoti teisingumo kompetencijos susiaurinimą asmens teisių įgyvendinimo santykiuose. Žymiai stabilėnė yra pirmoji solidarumo funkcija, nukreipta paremti asmens pastangas formuoti save kaip savarankišką savo teisių įgyvendinimo subjektą, pajėgų dalyvauti mainų santykiuose, grindžiamuose teisių ir pareigų pusiausvyra (teisingumu).

Išvados

1. Subsidarumas – kompleksinė metodologinė sąvoka, užsimezgusi antikoje kaip humanistinė asmens pirmumą teigianti idėja, vėlesniais laikais, ypač socialinėje katalikų doktrinoje, išsiplėtojusi į kompleksą idėjų, kurios galiausiai virto civilizuoto

demokratinio sugyvenimo, Europos Sąjungos institucijų kūrimo, jų tarpusavio bendravimo modeliu.

2. Iš subsidiarumą sudarančių idėjų minėtinos:

a) pripažinimas asmens vertybinio ir loginio pirmumo prieš valstybę ir kitus socialinius darinius;

b) pripažinimas asmens teisių prigimtiškumo ir iš to kylančios idėjos apie valstybės galių asmens atžvilgiu ribojimą ir kartu valstybės pareigas asmens teisių atžvilgiu;

c) valstybės pareiga nesikišti į tas žmogaus teisių įgyvendinimo sritis, kuriose patys asmenys ar žemesni socialiniai dariniai pajėgia susidoroti su jiems kylančiomis problemomis;

d) operatyvinės veiklos požiūriu aukštesnių institucijų teisę įsikišti į žemesnių struktūrų veiklą, kai šios nepajėgia savarankiškai atlikti joms pavestų užduočių;

e) būtinybė asmenų ir institucijų veikloje derinti privačius ir bendruosius interesus, priimant kompromisinius sprendimus, turinčius teisių ir pareigų pusiausvyrą įtvirtinančios elgesio taisyklės pavidalą;

f) dvi valstybės vykdomos paramos asmeniui (solidarumo) funkcijos: 1) valstybės parama asmeniui įsigyti ir palaikyti gebėjimą vykdyti pareigas ir tuo pagrindu dalyvauti mainų santykiuose, kurie garantuoja asmens teisių įgyvendinimą teisingumo (teisių ir pareigų pusiausvyros) pagrindu; 2) solidarumas kaip valstybės parama asmeniui, praradusiam pareigų vykdymo kaip savarankiško pasirūpinimo savimi (savo teisių įgyvendinimo) gebėjimą. Pastaroji funkcija, kiek ji reiškia subjektų pasikeitimą asmens teisių įgyvendinimo srityje ir kiek ji priklauso nuo valstybės ekonominių galių, negali būti stabili.

Literatūra

Aristotelis. *Politika*. Vilnius: Pradai, 1997.

Avgustin Blazhennyj. *O grade Bozhiem* [De civitate dei]. Minsk, 2000.

Bolshakov, S. Principy subsidiarnosti i ego otrazhenie v socialnoj katolicheskoj doktrine: problemy politicheskoy rekonstrukcii i modernizacii [The principle of subsidiarity and its reflection in the social Catholic doctrine: problems of political reconstruction and modernisation]. *Vestnik Novgorodskogo universiteta*. 2005, 33: 13.

Deuscaritasest. Encyclical of Pope Benedict XVI on christianlove, 25 December,

2005 [interaktyvus]. Libreria Editrice Vaticana, 2005 [žiūrėta 2010-12-01]. <www.vatican.va/.../hf_ben-xvi_enc_20051225_deus-caritas-est_en.html>.

Europos ateities konvento dokumentai. Sąsiuvinis Nr. 2. Vilnius, 2003.

Europos žodynas (tezauras) [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-05-03]. <www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r...p_k... ->>.

Gomcjan, S. V. Dinamika razvitiya principa subsidiarnosti v Evropejskom sojuze [Dynamics of Development of Subsidiarity Principle in the European

- Union]. *Vestnik mezhdunarodnykh organizacij*. 2007, 6 (14).
- Grazhdanskoe pravo [Civil Law]. Chast' I. Uchebnik. Pod red. Tolstogo, Ju. K.; Sergeeva, A. P. Moskva, 1996.
- Kondratienė, V. *Subsidiarumo principas ir jo taikymas valstybės valdymui ir vietos savivaldai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
- Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
- Pesch, H. *Liberalismus, Sozialismus und christliche Gesellschaftsordnung (I-II Bände)*, 1896-1900; *Lehrbuch der Nationalökonomie (1905-1923)* ir kt. Lietuviškas vertimas *Krikščioniškasis solidarizmas, arba socialinė darbo sistema*. Vertė K[aške]lis. Kaunas, 1927.
- Platonas. *Valstybė*. IV knyga. Vilnius: Pradai, 1968.
- Quadragesimo Anno. Encyclical of Pope Pius XI on reconstruction of the social order, 15 may 1931* [interaktyvus]. Libreria Editrice Vaticana, 2007 [žiūrėta 2009-11-09]. <http://www.vatican.va/hf_p-xi_enc_19310515_quadragesimo-anno_en.html compendium of the social doctrine of the church>.
- Simpson, J.; Weiner, E. *The Oxford English Dictionary* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-06-12]. <http://english.oxforddictionaries.com/view/entry/m_en_gb0825280#m_en_gb0825280>.
- Šiaudvytienė, E. *Europos Sąjungos subsidiarumo principo paradoksai*. (I). Bernardinai.lt [interaktyvus]. Vilnius, 2009 [žiūrėta 2009-09-13]. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-01-29-elena-siaudvytiene-europos-sajungos-subsidiarumo-principo-paradoksai-ii/3358#form>>, <http://www.osjspm.org/majordoc_justicia_in_mundo_offical_test.aspx>.
- Tomas Akviniėtis. *Filosofijos traktatų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai, 2009.
- Vaišvila, A. S. Šultė ir tolerancijos problema. Iš *tolerancijos istorijos*. *Straipsnių rinkinys*. Vilnius: Akademija, 1992.
- Vaišvila, A. *Teisinis personalizmas: teorija ir metodas*. Vilnius: Justitia, 2010.
- Tarptautinių žodžių žodynas*. Sudarytoja Vaitkevičiūtė, V. Vilnius: Žodynas, 2004.
- Verhan, P. H. *Predprinimatel. Ego ehkonomicheskaja funkcija i obshhestvenno-politicheskaja otvetstvennost* [An Entrepreneur. Its Economic Function And Social And Political Responsibility]. Minsk, 1992. Kondratene, V. Implikacij, principy subsidiarnosti v gosudarstvenom pravlenii [Implications, Principles of Subsidiarity in Public Management]. *Sovremennye problemy effektivnosti pravovogo regulirovanija obshhestvennykh otnoshenij*. Kalininograd, 2006.

Anotacija. Straipsnyje analizuojama subsidiarumo principo samprata, jo formavimosi raida, metodologinė reikšmė teismam reguliavimui. Subsidiarumas siejamas su pagrindinėmis jo idėjomis: asmens pirmumu valstybės ir kitų socialinių darinių atžvilgiu, asmens teisių prigimtiškumu, privačių ir bendrųjų interesų derinimu, asmens iniciatyvų skatinimu, valstybės paramos asmeniui diferencijavimu ir kitomis idėjomis, kurios toliau konkretinamos ir plėtojamos teisinio personalizmo idėjomis.

Reikšminiai žodžiai: *subsidiarumas, socialinė katalikų doktrina, teisinė valstybė, teisingumas, solidarumas, teisinis personalizmas.*

SOME ASPECTS OF RELATION BETWEEN SUBSIDIARITY AND LEGAL PERSONALISM (1)

Virginija Kondratienė

Kazimieras Simonavičius University, Lithuania

Alfonsas Vaišvila

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The development of the concept of subsidiarity principle has been characterised by a movement from a philosophical idea to the interests' legislating principle in the national law and the law of the European Union. In human society, subsidiarity was born as a humanistic idea that later acquired the status of ethical and social value, elaborated to the level of the legal category by the scientific and political communities and has become the main principle of the European Union law, helping to combine the interests and beliefs of different societies, to ensure collaboration of European, national, regional and local authorities, and to bring decision-making closer to citizens. Today, on the basis of subsidiarity ideas, the concept of social law-governed state is developed, and socially responsible personality is fostered being able to take care of themselves and others. It is also noted that the state must support the person requesting assistance, but that assistance is needed only in order to help a person to acquire the ability to independently exercise his rights, thereby maintaining the personal initiatives, their individuality and ability to care for themselves.*

In antiquity, subsidiarity was seen as an organic connection of the whole and its differentiated parts as well as a way to create the common good, and to stabilize the social order of society. In the Middle Ages and recent times, it has been seen as a legal regulatory approach to support the public initiatives of society's members within the state (autonomous derivatives activity), and to help those unable to take care of themselves. In Catholic social doctrine, subsidiarity has been enhanced by the recognition of naturalness of human rights, as well as by calling the state to act towards social harmony in the society, to overcome social tensions neither by revolutions nor wars, but by agreements and social reforms.

In the area of implementation of personal rights, the principle of subsidiarity is further developed and concretised by the legal personalism, which provides opportunities for specifying both the concepts of justice and solidarity, as well as their interactions. Doing this, legal personalism prescribes two features of solidarity (as state aid to person):

- 1) *support for a person to acquire and maintain the ability to perform his duties and*

thus participate in exchange relations, and ground those relations on justice that is built by the participants of the relationship together, 2) public support for a person that temporarily or permanently lost the ability to perform his duties in terms of unaided self-regard. The goal of both these functions is to develop and maintain social stability of public and legal order.

Keywords: *subsidiarity, Catholic social doctrine, law-governed state, justice, solidarity, legal personalism.*

Virginija Kondratienė, Kazimiero Simonavičiaus universiteto Teisės fakulteto Teisės katedros docentė, socialinių (teisės) mokslų daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės teorija, konstitucinė teisė, administracinė teisė, Europos Sąjungos teisė, savivaldos teisės, parlamentinė kontrolė.

Virginija Kondratienė, Kazimieras Simonavičius University, Faculty of Law, Department of Law, Assoc. Prof. Dr. Research interests: legal theory, constitutional law, administrative law, European Union law, municipal law, parliamentary control.

Alfonsas Vaišvila, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros profesorius. Mokslinių tyrimų kryptys: teisės teorija, teisės filosofija, konstitucinė teisė, žmogaus teisės.

Alfonsas Vaišvila, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law and Legal History, Professor. Research interests: legal theory, philosophy of law, constitutional law, human rights.